

4. Грозьян Н.Ф. Фразеологічна мікросистема “Поведінка людини” в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
5. Гудков Д.Б., Ковшова М.Л. Телесный код русской культуры: материалы к словарю. – М: Гнозис, 2007. – 288 с.
6. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативно-прагматическом освещении: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Ташкент, 1989. – 41 с.
7. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
8. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). “Київ “ Черкаси. “ 2004. “ 275с.
9. Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. – Чернівці: Рута, 2008. – 560 с.
10. Тимченко И.В. Структурно-семантический анализ фразеологических единиц с компонентами-соматизмами ГОЛОВА, ОКО, ВУХО, НИС, ЯЗИК: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Харьков, 1990. – 16 с.
11. Урысон Е.В. Проблемы исследования языковой картины мира: Аналогия в семантике / Рос. Академия наук. Ин-т русского языка им. В.В. Виноградова. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 224 с.
12. Шмелев А.Д. *Дух, душа и тело* в свете данных русского языка // Зализняк А.А., Левонтина И.Б., Шмелев А.Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – С. 133-152.

Анотація. У статті аналізуються сомофразеологізми в складі фразеологічної мікросистеми “Поведінка людини”; також з’ясовується, які компоненти-соматизми беруть участь у фразеологічному описі поведінки людини в українській мові.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, соматичні фразеологізми, тематичне поле, тематична група, мікросистема, поведінка людини.

Summary. The article analyses somatical phraseologisms in the structure of phraseological microsystem “Human behaviour” and determines what components-somatisms take part in phraseological description of human behaviour in Ukrainian language.

Key words: phraseological unit, somatic(al) phraseologisms, thematic group, thematic field, microsystem, behaviour of a person.

УДК: 811.161.2’ 373

Гудима Н.В.

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ТИПІВ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Тема функціонування й засвоєння слів іншомовного походження в сучасній українській літературній мові залишається актуальною принаймні останнє десятиліття. Природно, що збільшується кількість досліджень, проблем, що виникли у зв’язку з новою хвилею іншомовних слів. Запозичення було предметом дослідження як українських, так і зарубіжних учених (Л.Крисін, М.Брицин, В.Виноградов, Ю.Жлуктенко, Л.Баранникова, А.Бурячок, Б.Головін, Д.Лотте, І.Огієнко, С.Семчинський, А.Марті, В.Акуленко). Цій науковій проблемі присвячено чимало праць сучасних дослідників. Це такі, як Г.Кьорян, І.Гумовська, О.Павлушенко, С.Федорець, І.Мрозіцька, С.Грищенко, О.Лисенко, Г.Сергеева, С.Рижикова, Л.Чурсіна, Д.Мазурик, О.Стишов, О.Тодор, В.Сімонок. Завдання лінгвістів полягає, з одного боку, в об’єктивному вивченні причин, особливостей і наслідків цього явища, а з другого – у виробленні критеріїв і норм функціонування іншомовної лексики, визначенні допустимого рівня кількості іншомовної лексики у мові, який не загрожує функціонуванню мови як єдиної самотної системи.

Мета статті – проаналізувати основні типи запозичень, розглянути критерії різного характеру, за якими слова вважаються запозиченими, та створити авторську класифікацію

основних типів запозичень у сучасній українській літературній мові за творами сучасних українських прозаїків.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати різноманітні класифікації (типи) іншомовних слів;
- 2) розглянути основні типи запозичень за різними критеріями;
- 3) створити авторську класифікацію основних типів запозичень у сучасній українській літературній мові за творами українських постмодерністів.

Основними критеріями “запозиченості” слів, на думку Д.Лотте, є такі:

- 1) звукова відповідність певного слова та загальноприйнятих звукосполучень мови, яка запозичує;
- 2) морфологічна відповідність;
- 3) словотворча активність запозиченого слова, а також частоту застосування слів і відсутність у них синонімічних форм [6, 10].

Л.Крисін пропонує основні необхідні та достатні ознаки для того, щоб слово вважати запозиченням:

- 1) передання іншомовних слів фонетичними і граматичними засобами мови-реципієнта;
- 2) співвіднесення слова з граматичними класами і категоріями мови, що запозичує;
- 3) семантична самостійність слова, відсутність у нього дублетних синонімічних відношень зі словами, що існують у мові-реципієнті;
- 4) регулярне використання в мові: для слів, не закріплених за якою-небудь спеціальною стилістичною сферою – в різних жанрах літературної мови; для термінів – стійке використання в тій термінологічній галузі, яка його запозичила;
- 5) наявність парадигматичних відношень із термінами певного термінологічного поля [5, 35].

Запозичені слова поділяються на:

- 1) слова, що структурно збігаються з іншомовними прототипами, тобто слова, які змінені графічно та передані фонемними засобами мови-реципієнта без будь-яких структурних “додатків”;
- 2) слова, морфологічно оформлені засобами приймаючої мови;
- 3) слова з частковою морфологічною субституцією [5, 43].

І.Кочан усі слова, запозичені з інших мов, ділить на 2 групи:

- 1) ті, які увійшли в нашу мову без особливих змін;
- 2) ті, що пристосувалися в нашій мові, отримали національну афіксацію або приєдналися до українських слів і вже не сприймаються як запозичені [4, 15].

О.Мороховський пропонує розглядати два основних типи запозичень:

- 1) запозичені навички чи моделі мовленнєвої діяльності, які застосовуються до засобів рідної мови і певним чином модифікують їх. Цей тип досить рідкісний, причому запозичення навичок пов'язане з запозиченням засобів;
- 2) запозичені засоби, які модифікуються системою навичок, що склалася в мові. Цей тип найпоширеніший, причому запозичення засобів не передбачає запозичення моделей їх використання [8, 21].

Предметом дослідження *Л.Чурсіної* є іншомовні слова французького походження й тому авторка виділяє три групи слів французьких запозичень, які функціонують у сучасній українській літературній мові:

- 1) питомі лексеми, що виникли безпосередньо у французькій мові;
- 2) похідні лексеми, що утворились у французькій мові шляхом деривації від основ іншомовного походження (переважно латинської та грецької мов) і набули значень, відмінних від їхніх етимонів;
- 3) запозичені лексеми, що набули семантичної та фонетико-морфологічної модифікацій у французькій мові [12, 10].

На нашу думку, таку класифікацію можна вважати універсальною й застосовувати її до аналізу й інших іноземних мов.

І.Огієнко поділяв запозичену лексику на 3 групи:

- 1) слова, які були запозичені давно і стали загальноновживаними, їх іншомовне походження носіями мови не відчувається;
- 2) слова “чисто іншомовні”, але які вживаються в нашій мові часто, внаслідок чого вони набули значного поширення в літературному вжитку і навіть проникли у народну мову;
- 3) слова “чисто іноземні”, які не часто вживаються в нашій мові; це так звані варваризми, які легко можна замінити відповідниками з мови, що запозичує; народній мові вони, як правило, не відомі [9, 24].

Л.Архипенко, вважає, що англізми можна поділити на дві великі групи:

Загальноновживані англізми – до яких належать 4 основних категорій слів:

- 1) давні англізми;
- 2) колишні екзотизми;
- 3) слова, у яких з'явилися на українському ґрунті нові значення;
- 4) новітні англізми.

До загальноновживаної лексики належать слова, вживання яких є відносно вільним, не є обмеженим територіально, професійною сферою чи рамками тієї чи тієї соціальної групи. Така лексика є ґрунтовною основою будь-якої національної мови.

Англізми з обмеженою сферою вживання – слова, притаманні тим чи іншим територіальним говіркам, діалектам; спеціальна, професійно-термінологічна лексика, а також сленгізми, жаргонізми [1, 5]. Авторка слова англійського походження називає англізмами, що є тотожним слову англіцизми. Надалі ми будемо використовувати термін англіцизми на визначення слів, котрі походять із англійської мови.

Д.Лотте виділяє серед запозичень “*оригінальні запозичення*” або ж “*чисті запозичення*” – слова, які запозичені з певної мови у тій формі, в якій лексема вживалася у мові-джерелі на момент запозичення; трансформація у процесі такого запозичення відсутня [6, 10].

Ми вважаємо, що серед запозичень можна виділити *міжнародні слова або слова-інтернаціоналізми*, тобто слова, які походять із різних мов, подібні за формою, тобто за звучанням і написанням, що позначають одне і те ж поняття.

Відомо, що німецькі лінгвісти, а саме: Е.Хауген, А.Марті, Е.Ріхтер ввели в науку розрізнення лексичних одиниць на *Lehnwort* (запозичене слово) і *Fremdwort* (іншомовне слово).

Усі іншомовні слова, за *Е.Хаугеном*, поділяються на такі три основні типи:

- 1) слова без морфологічної заміни, що зберегли в мові, яка їх запозичила, свій морфологічний склад (тобто запозичені слова);
- 2) слова з частковою морфологічною субституцією (запозичені морфеми);
- 3) слова з повною морфологічною субституцією, що зберігають лише значення прототипа, кальки [13, 210-231].

Опрацювавши низку лінгвістичних досліджень, пропонуємо таку класифікацію основних типів запозичень:

- досить *давні запозичення*, й настільки пристосовані до мови, що вже не відчувається їхнє іншомовне походження. Вони часто вживані й мають велику кількість похідних;
- суто слова іншомовного походження, які частотні в мовленні, виходять за межі професійної сфери вживання й поступово стають *загальномовними одиницями*;
- *варваризми* – рідковживані іншомовні слова, які легко замінюються питомою лексикою й використовуються у фаховому спілкуванні. У побутовій мові почути їх майже неможливо;
- *інтернаціоналізми* – такі міжнародні слова, які вживаються не менше, ніж у трьох споріднених мовах.

Проаналізуємо основні типи запозичень за різними критеріями.

Іншомовна лексика *за ступенем її засвоєння мовою, яка приймає*, на думку А.Марті, поділяється на:

- 1) запозичені слова, засвоєні іншою лексичною системою;
- 2) іншомовні слова, засвоєні частково;
- 3) чужі слова, що зовсім не засвоєні середовищем, яке їх приймає [14, 45].

Е.Ріхтер виділяє три типи іншомовних елементів, беручи до уваги при цьому два критерії – *форма і значення*:

- 1) запозичення чужої форми і чужого значення;
- 2) запозичення чужої форми для вираження свого значення;
- 3) запозичення чужого значення в різній формі [15, 53]. Науковець пропонує також класифікацію іншомовних слів (основних типів) залежно від *ступеня їх освоєння у мові*:

- 1) запозичення чужої форми і чужого значення;
- 2) запозичення чужої форми для вираження свого значення;
- 3) запозичення чужого значення у рідній формі, тобто калькування [15, 86].

За *характером освоєння іншомовних слів у мові*, існують такі типи іншомовних слів:

- 1) засвоєння чужих слів без змін (крім закінчення на вимогу мови);
- 2) перетворення слова по-своєму;
- 3) переклад слова, зроблений за чужим зразком

За *ступенем асиміляції у мові, яка приймає* виділяють *три основні типи запозичень*: 1) власне лексичні запозичення; 2) варваризми; 3) екзотизми [2, 56].

За *критерієм асиміляції* іншомовні слова поділяються на: запозичені слова; екзотичну лексику; іншомовні вкраплення [5, 18-19].

Цікавою є класифікація запозичень за *критерієм “чужі”- “свої”*:

- 1) стійкі запозичення, що підпорядкувалися мовній системі. Вони мають номінативну, понятійно-диференційну функцію;
- 2) запозичення, які вже підпорядкувалися мовній системі, але стилістично ще обмежені (переважно мовою писемною);
- 3) запозичення тимчасові, недостатньо асимільовані в мові (їх супроводжує тлумачення-опис) [3, 159].

Е.Хауген висунув ідею *структурної диференціації запозичених слів*, вирізнивши три граматичні типи іншомовних слів:

- 1) слова без морфологічної субституції, такі, що повністю відповідають своїм прототипам у мові-джерелі;
- 2) слова з частковою морфологічною субституцією, які тільки частково складаються з іншомовних елементів;
- 3) слова з повною морфологічною субституцією, тобто кальки або семантичні запозичення [13, 57].

У сучасній теорії найбільш поширена класифікація, заснована на *характері запозичуваного матеріалу на різних рівнях*, яка традиційно виділяє основні види запозичення:

- 1) пряме запозичення;
- 2) калькування [11, 12].

В.Мартинов пропонує класифікацію запозичень, ставлячи її в залежність від *характеру мовних контактів і позамовних чинників*. Він протиставляє *запозичення* (можливе завдяки торговельним та культурним зв'язкам між народами) і *проникнення* (наслідок тривалого, суміжного по території співіснування мов з обов'язковою наявністю білінгвізму принаймні в прикордонному районі) [7, 53].

М.Орешкіна розробила цілу систему критерій (11 пунктів), за якими можна визначити основні типи іншомовних одиниць. Це такі, як:

- 1) за генетичною належністю до мов-джерел чи до мовних сімей: *індоєвропейські* (германізми, слов'янізми, англіцизми, русизми тощо), *арабізми*, *тюркізми* та інші;
- 2) за поширеністю у мовах світу: *інтернаціоналізми*, *регіоналізми*, *локалізми*, *оказіоналізми*;
- 3) за ступенем засвоєння мовою-реципієнтом: *повністю засвоєні*, *частково засвоєні*, *незасвоєні*;
- 4) за структурою запозиченого слова: *чужа* (іншомовна) форма, *змішана* форма (напів-калька), *власне* (рідна) форма (калька);
- 5) за графічним образом запозиченого слова: *власне графічна* форма (іншомовні слова), *чужа графічна* форма (іншомовні вкраплення);
- 6) за наявністю у семантиці запозиченого слова національно-культурного чи культурно-історичного компонента: *екзотизми*, *варваризми*, *етнографізми*, *орієнталізми* тощо;
- 7) за лексико-граматичними класами: *іменники*, *прикметники*, *дієслова*, *вигуки*. Запозичені переважно іменники;
- 8) за тематичними групами;
- 9) за стилістичними відтінками запозиченої лексики: *номінативні* та *естетичні*;
- 10) за сферою використання: *загальноживані* й *професійно обмежені* (запозичені терміни);
- 11) за часом запозичення: *ранні* (історичні, етимологічні, старі), *пізні* (сучасні, нові) [10, 74].

Отже, використання запозичень завжди було і є соціально значущим елементом мовної поведінки того, хто говорить.

Лексика першою реагує на контакт з іншою мовою, хай навіть короткочасний та поверховий. Елементи чужої мови з'являються в ній без будь-яких перешкод. Тому словниковий склад сучасної української літературної мови є найбільш проникливою ділянкою мови. Саме в лексиці відбиті всі великі, а часом і незначні події історії носіїв мови.

Наше дослідження носить теоретичний характер, оскільки матеріал у ньому спрямований на перспективне вивчення задекларованої проблеми.

Список використаних джерел

1. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л.М.Архипенко. – Х., 2005. – 20с.
2. Биржакова Е.Э. Очерки по исторической лексикологии XVIII в.: Языковые контакты и заимствования / Биржакова Е.Э., Войнова Л.А., Кутина Л.Л. – Л.: Наука, 1972. – 431с.
3. Брагина А.А. Неологизмы в русском языке / Брагина А.А. – М.: Просвещение, 1973. – 224с.

4. Кочан І.М. Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 / НАН України, Інститут української мови / І.М.Кочан. – К., 2006. – 39с.
5. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке / Крысин Л.П. – М.: Наука, 1968. – 206с.
6. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминоподобных элементов / Лотте Д.С. – М.: Наука, 1982. – 149с.
7. Мартынов В.В. К лингвистическому обоснованию гипотезы о вислоодерской прародине славян / В.В.Мартынов // Вопросы языкознания. – 1961. – №3. – С.53.
8. Мороховський О.М. Деякі питання теорії (іншомовних) запозичень / О.М.Мороховський // Мовознавство. – 1984. – № 1. – С. 19-25.
9. Огиенко И.И. Иноземные элементы в русском языке / Огиенко И.И. – К., 1915. – 198с.
10. Орешкина М.В. К вопросу классификации заимствованной лексики // Функциональная лингвистика. Материалы конференции. Часть I. – Симферополь, 1994. – С.73-75.
11. Степанюк О.В. Стилiстичнi функцiї запозичень у поетичнiй творчостi Л.Костенко: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О.В.Степанюк. – К., 1997. – 20с.
12. Чурсіна Л.В. Словотвірна валентність основ французького походження в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Харківський державний ун-т / Л.В.Федорець. –Х., 1998. – 18с.
13. Haugen E. The analysis of linguistic borrowing / E.Haugen. – Language, 1950. – Vol. 26. – Nr 2 / -210-231.
14. Marty A. Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie / A.Marty. – Halle, 1908.
16. Richter E. Fremdwortkunde / E.Richter. – Leipzig, 1919. – 403 vol.

***Анотація.** Зміни в лексиці сучасної української літературної мови є якісними й кількісними. Посилення ролі художньої літератури (доба Постмодернізму) спричинило зростання в мові питомої ваги запозичень у зв'язку з їхніми високими виражальними можливостями та значним впливом на читача. У статті розглянуто основні типи запозичень та проаналізовано критерії, за якими автор поділив іншомовну лексику.*

***Ключові слова:** іншомовна лексика, запозичення, типи запозичень.*

***Summary.** Changes in the vocabulary stock of Ukrainian literary language are qualitative and quantitative. The strengthening of the role of belles-lettres in the period of Postmodernism caused the raise of importance of borrowings due to their high expressive possibilities and considerable influence on a reader. The article depicts the main types of borrowings and analyses the criteria of division of foreign vocabulary.*

***Key words:** foreign lexicon, landings, the types of landings.*

УДК 811. 111

Гуменюк І.Л.

РОЛЬ ОДИНИЦЬ СЕГМЕНТНОГО РІВНЯ У СТВОРЕННІ СЕМАНТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОПИСІВ ПРИРОДИ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ

У світлі загальної проблеми з'ясування природи зв'язку знака з його змістом, окрему увагу лінгвістів викликають питання вивчення зв'язку між значенням та звуком. Вивченню цього питання на матеріалах різних мов приділяли увагу, і вітчизняні (І.О.Гаценко, О.В. Драгіна, О.А. Зоз, А.А. Калита, Л.І. Корнієнко, Н.Л. Львова, О.В. Найдеш, І.М. Туранська, Н.І. Белей, В.В. Левицький, Л.А. Кюмарницька, І. Бехта), і зарубіжні лінгвісти (І.І. Валуйцева, С.В. Воронін, Г.Д. Гачев, Р. Якобсон, В. Гюго, А. Рембо, П. Гіро, П. Адіа, О.Д. Кулешова, Т.Г. Орлянська, Ш. Баллі, М. Граммон, М. Махір, М. Маккарті, Е. Сепір, М. Магнус, А.Б. Михальов, А.П. Журавльов).